

NÉP, NEMZET, ÁLLAM.

E folyóirat ezévi I. számában Dékány István felveti és vizsgálja a nép, nemzet és állam mai viszonyát.

Megállapítja, hogy ennél szubtilisabb kérdést — 25 év óta — a társadalomtanban nem talált. «Ma» — ez 2—3 évet jelent — a kérdés még bonyolultabbá vált. Egyúttal azt is megállapítja, hogy a kérdést már klubok is tárgyalják, csak épp a katedrák maradtak — egynek kivételével — aránylag némák, holott a kérdés irodalma már óriási s a háború előtt nálunk is figyelemmel kísérték.

Ehhez a megállapításhoz kívánom megjegyzéseimet fűzni.

Mindenekelőtt meg kell jegyeznem, hogy e kérdést nálunk a háború előtt nemcsak figyelemmel kísérték, hanem vele nagyon behatóan foglalkoztak is. Eltekintve br. Eötvös Józsefnek és több kortársának (Gorovénak, Wesselényinek, br. Kemény Gábornak, Mocsáry Lajosnak) a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó s e kérdést is érintő munkáitól és a cikkíró által is említett szerzőtől (Barabási Kún Béla); a «nemzetállam» gondolatának tüzes hirdetője, Kuncz Ignác (1888-ban) és az ugyancsak a nemzet és állam azonosságát valló Concha Győző (1895-ben) rendszeres kézikönyveikben magát a három fogalmat egészen világosan és félreérthetetlenül elméletileg is meghatározták saját fel fogásuk szerint. De igen szépen foglalkozik e kérdésekkel Concha Győző «A magyar faj hegemoniája» című 1890-ben megjelent tanulmányában (újra megjelent munkáinak «Hatvan év tudományos mozgalmi között» című gyűjteményében I. kötet 537. lap) és a Budapesti Szemle 1928. évi folyamában megjelent «A nemzeti eszme kifejtésében nemzeti kultúra» cím alatti fel szólalásában.

Ennek megállapítását szükségesnek tartottam, mert magának Dékánynak e kérdésben vallott egyik nézete lényegileg meg-

egyezik a Concha-féle felfogással. De rajtuk kívül ugyancsak részletesen foglalkozik e három fogalommal és az erre vonatkozó egész irodalmat ismerteti Krisztics Sándornak «Nemzet és állam a keletkezés, fejlődés, viszony szempontjából» címen 1914-ben megjelent munkája, valamint 1931-ben megjelent Politika című kézikönyve; Réz Mihálynak pedig halála után, 1923-ban «A történelmi realizmus rendszere» cím alatt közzétett könyve szintén tárgyalja e kérdéseket; míg Haendel Vilmosnak ugyancsak e kérdésekre vonatkozó munkája: «A nemzetiségek», 1928-ban jelent meg.

Krisztics másodsorban említett könyve, ha a «ma» 2—3 évet jelent, már a tegnapelőttnek munkája. Ugyancsak tegnap és tegnapelőtt fejtette ki részletesebben e sorok írója is ezekre a fogalmakra vonatkozó nézeteit 1931-ben tartott akadémiai értekezésében és ennek 1935-ben «Az államélet néhány főbb kérdése» címen megjelent bővebb kiadásában.

De kifejezte már e felfogás lényegét 1915-ben a pozsonyi egyetem 1915/6. tanévét megnyitó rektori beszédében is (megjelent «Az új egyetemek és a nemzeti kultúra» címen Pozsonyban 1916-ban).

Ezt különösen azért emelem ki, mert részemről a nép és nemzet fogalmára vonatkozólag a Magyarországon addig uralkodó elmélettel szemben több tekintetben más felfogást vallottam s részemről csak sajnálom, hogy az, aki e kérdéssel ma foglalkozik, a tegnap kifejtett erről a nézetről nem vett tudomást.

De azt is meg lehet ezek után állapítani, hogy az a vád, amely szerint a katedrák aránylag némák maradtak, nem állhat meg, mert jóformán minden katedra, amelyet e kérdés illet, nyilatkozott benne, s az, amelyet a nevezett cikkíró kivételként említ s amelynek képviselője sok tekintetben éppen az általam kifejtett felfogást tette magáévá, időbelileg csak az utolsó volt ebben a sorban.

Fentemlített felfogásom e kérdésekben röviden vázolva a következő:

A nemzet kulturális közösség! Nem a leszármazáson, nem a faji jellegen, nem a fizikai rokonságon, hanem az egyforma műveltségen, egyforma kultúrán és ennek tudatán alapuló kapcsolat az egyesek között. A nemzeti közösség legélesebben a

közös nyelvben jut kifejezésre. De a nyelv is csak a művelődésnek egyik terméke. Ezért él a nemzet mint művelődési közösség nyelvében, mint a közös műveltség termékében. De a nemzet élete nemcsak nyelvében nyilvánul meg, hanem a műveltségnek más termékeiben is. Erkölceiben, szokásaiban, életmódjában, gondolkodásában, magános életviszonyait és közszervezetét szabályozó jogintézményeiben, művészetében, költészetében, bölcselkedésében. Mindeme kulturális jelenségek közössége az egyszerűbb vérségi kapcsolatokban fennálló közösségekből, részben a faji kötelékekből fakad, de a földrajzilag egységes és összetartozó földterületen, hasonló természeti viszonyok között való élés, az egységes állami szervezet és a mindezek következtében előálló sűrűbb kölcsönös érintkezés szintén hatalmas tényezői a nemzeti kulturális közösség kifejlődésének oly népelemek között is, amelyek eredetileg nem tartoznak ugyanazokhoz a primitív vérségi és faji kapcsolatokhoz.

Azoknak a művelődési termékeknek a közössége, melyek a közös nyelven kívül alapjai az egy nemzeté összeforrásnak, annál fontosabb, mennél kevésbbé van meg valamely államban a nyelvi egység. Az egy állami szervezettel és egységes állami területtel összefűzött nép különböző nemzetrészekből, úgynevezett nemzetiségekből állhat és a sok nemzetiségű összetétele a népnek a nép soknyelvűségében jut leginkább kifejezésre. A soknyelvűség sokféle művelődési közösséget is jelent és e sokféle művelődési közösség megkülönböztetett nemzetekké, vagy nemzetrészekké való fejlődése, esetleg más hasonló nyelvű nemzetrészekkel egy állami szervezetben való egyesülésre irányuló törekvést szülhet; *tehát oly jelenség, amelynek az államra bomlasztó hatása van, vagy lehet!*

Az állam ugyanis valamely népnek meghatározott földterülethez fűződő hatalmi szervezettsége. Ezt a hatalmi szervezettséget különféle erők hozhatják létre és tarthatják fenn. Létrehozhatja és fenntarthatja egyesek vagy családok (dynastiák) hatalmi érdeke; létrehozhatja és fenntarthatja bizonyos földrajzilag összefüggő területen élő népességnek más államok között való sajátságos elhelyeződése, vagy különböző államok hatalmi versengése; létrehozhatja és fenntarthatja a gazdasági érdekközösség is; de ma már a legelterjedtebb államalakító és állam-

fenntartó erő a kulturális közösség és annak tudata: a nemzeti együttérzés. E kulturális közösségen és nemzeti együttérzésen alapuló állam népéhez is tartozhatnak más kulturális közösségeknek, más nemzeteknek egyedei, de ez nem zárja ki, hogy az államalkotó és államfenntartó főtényező az illető államnak vezető népeleme, nemzete legyen s az illető államnak jellegét, céljait, törekvéseit ő adja és határozza meg, amelyekhez a többi népelemek, nemzetiségek alkalmazkodni kénytelenek s amennyiben nincsenek állambomlasztó, elszakadó törekvéseik, önként alkalmazkodnak is.

A nép alatt értem az államhoz tartozók összességét a nemzeti minőségre tekintet nélkül.

A nép kifejezést a magam részéről abban az értelemben használom, amelyben használták a görögök előbb talán a «polisz», később a «démoszi»; a rómaiak pedig a «populus» szavat. Az újkori nyelvekben ennek a «peuple», «people», «popolo» és végül a «Volk» szavak felelnek meg. Kétségtelen, hogy e kifejezéseknek tulajdonítanak más értelmet is. Különösen a német «Volk»-nak, de az angol «people»-nek s a francia «peuple»-nek is nem egyszer adatik oly értelem, mely nem valamely államhoz való tartozást, hanem valamely származásbeli avagy nyelvbéli közösséget jelent, azt, amit mi a magyarban a nemzetiség vagy esetleg a nemzet szóval jelölünk.

Nem tartom helyesnek és szerencsésnek ezt a nyelvhasználatot. A «nép», «démosz», «populus» szóban, mint az államhoz tartozók összességének megjelölésében semmi sem jelzi a származásbeli, vagy nyelvbéli közösséget.

A «populus» helyes értelmét megadják a «magistratus populi», «agere cum populo», «senatus populusque romanus» féle formulák; a «démosz» kifejezés értelmét, mely eredetileg szűkebb volt, meghatározza az általánosan használt «demokrácia», mind a kettőnek a *jelentősége* az államhoz tartozóknak az összessége, amint azt Gaius is meghatározza: «populi appellatione universi cives significantur» (1. Mommsen: Römisches Staatsrecht, III., i., 4. s. köv. 1.).

Nagyon jól és szépen tűnik ki a «nép» fogalma az állammal kapcsolatban az Amerikai Egyesült Államok alkotmányának bevezetéséből, amely következőleg hangzik: «We, *the People of*

the United States... do ordain and establish this Constitution for the United States of America». «Mi az *Egyesült Államok népe*» stb.

A belga alkotmány pedig következőleg kezdődik: «Au nom du *peuple Belge*», «A *belga nép nevében*», s ebben a «belga» megjelölés nem jelent nemzetiséghez, hanem államisághoz való tartozást, ami kitűnik abból, hogy ugyanaz az alkotmány «belgák» alatt az állampolgárokat és csak az állampolgárokat érti.

A «nép» kifejezés mellett az államhoz tartozók összességének megjelölésére még egy más kifejezés is használatos, t. i. a «nemzet». Nálunk Magyarországon majdnem uralkodó felfogás elmélet és gyakorlat terén a «nemzet» kifejezésnek ilyen értelemben való használata.

E felfogás szerint a nép és a nemzet a személyeknek ugyanazt a körét jelentik; a különbség közöttük csak fokozati, amennyiben a nép jelenti valamely közös vérségi vagy eszmei kapcsolattal összekötötteknek olyan sajátságos jellegzetű körét, amelynek tagjai vagy nem jutottak még összetartozandóságuknak és jellegzetességüknek tudatára, vagy nem annyira, hogy ebből folyólag állammá szervezkedni bírtak volna, míg a nemzet jelenti ugyanazoknak körét akkor, ha már a jelzett öntudatra eljutottak és állammá szervezkedni bírtak.

Látni való, hogy e felfogás szerint a nemzet fogalma tulajdonkép azonosul az állammal, vagy azzal legalább is válhatatlan kapcsolatban van olyképp, hogy az állam mindig valamely nemzet hatalmi szervezetét képezi s állami szervezet vagy arra való törekvés nélkül nemzetről beszélni nem lehet.

Lényegileg ezen az állásponton áll Dékány is.

Habár e felfogást igen kiváló s általam is nagyrabecsült tudósaink vallották, a magam részéről nem tehetem magamévá. Nem, mert mind a nemzet szó eredete, mind az azzal egybekötött és kapcsolatos jelenségek más értelemre mutatnak. Ama fokozati különbség jelzésére pedig, amely valamely összetartozandóságának öntudatára nem jutott és azt már elért és állammá szerveződött népi kapcsolat között van, szükségtelennek látszik külön fogalom szerkesztése; e fokozati különbség egyszerűen jellemezhető oly módon, mint minden más *fokozati* különbség.

Milyen kapcsolatban van tehát a nemzet az állammal és az államhoz tartozókkal, a néppel?

Nemzet és állam, valamint nemzet és nép fogalmai nem fedik, hanem keresztezik egymást. Keresztezik olyképp, hogy egy államban és annak népében lehet több nemzet vagy nemzet-rész, viszont egy nemzet szétszólhatik több államban, ami természetesen nem zárja ki, hogy egy állam csak egy nemzetből álljon és egy nemzet csak egy államot alkosson. A csak egy nemzetből álló államok a *nemzetileg egynemű*, a többből állók a *nemzetileg különemű* államok.

Hogy ez így van, arra példát találni nem kell messze menünk. Magyarország a megcsonkítás előtt nemzetileg erősen különemű állam volt. Állott a magyar nemzetből és nem magyar nemzetekből, illetve nemzetrészekből. Közjogi terminológiánk ugyan, így különösen az 1868: XLIV. csak egy nemzetet ismert, míg a többieket nemzetiségeknek minősítette s azokat politikai tekintetben az egységes magyar nemzet alkotórészeiként nyilvánította. Azonban az itt használt «politikai tekintetben egy nemzet» kifejezés ellentétben a kulturális nemzetnek a sorok között lévő jelentőségével tulajdonképp a népnek közjogi fogalmát jelentette; s hogy nem volt szerencsés formulázás, mutatja az, hogy e törvényünket sikerült külföldön ellenségeinknek oly értelemben félremagyarázni, mintha a törvény Magyarországon csak egy kulturális nemzetet ismert volna el, míg a nemzetiségek létét megtagadta és ennél fogva semmi jogban nem részesítette volna.

Ama felfogással szemben, mely a nemzet fogalmát az állammal összekötve az állam népét a nemzet szóval jelölte, hogyan áll a helyzet jelenleg? A trianoni határ nemcsak a magyar állam népét, — az 1868. évi XLIV. t.-c. terminológiája szerinti politikai nemzetét — darabolta szét, hanem a kulturális nemzetet is. E felfogás szerint a Cseh-Tótországnak, Romániának, Jugoszláviának fennhatósága alá került magyarok a cseh-tót nemzetnek, a román nemzetnek és a jugoszláv nemzetnek lettek volna alkotórészeivé. Bizonyára e felfogás szerint is csak a politikai nemzetnek; mert azt hiszem, hogy e felfogás hívei is megegyeznek velem, ha azt állítom, hogy az elcsatolt területeken élő magyarok ma is a magyar nemzet tagjainak érzik és tudják magukat; hogy a magyar nemzet az állami szétdarabolás mellett és annak dacára is egységes magyar nemzetnek tartja magát,

melybe az elcsatolt magyarok beletartoznak és azok az érzelmi és szellemi kapcsolatok, melyek azelőtt a magyar nemzet tagjaiban meg voltak, ma is összekötik őket; és végül, hogy az állami hatalmi kényszeren kívül semmi érzelmi mozzanat sem kapcsolta őket a cseh és tót, a román vagy a jugoszláv nemzetekhez és az azok által alkotott államokhoz.

Ám ha az előbb jelzett politikai nemzet fogalmával szembe helyezük a kulturális nemzet fogalmát és az új viszonyokból folyó ellentmondásokat ezzel magyarázzuk meg, akkor kérdés, hogy mi szükség az egységes nemzet megjelölést két irányú fogalom megjelölésére használni és a politikai nemzetnek csak zavar-keltésre, félreértésekre és félremagyarázásokra alkalmas fogalmát felállítani a kulturális nemzet fogalmával szemben; mikor a politikai nemzet fogalmát az állam népének fogalma világosabban és szabatosabban kifejezi.

Mellőzve máskülönben Dékánynak azokat a fejtegetéseit, amelyekben a «nép», «nemzet» és «nemzetiség» fogalmait kívánja meghatározni (5—19. lap), csupán a «nép-nemzet-állam» viszonyára mondottakkal (20—25. lap) kívánok még foglalkozni.

Azokban igen sajátos szemlélettel találkozunk. Beszél arról, hogy az állam «ráépül» valamely tájra, közösségre, népre. A nép és állam viszonyát épülethez hasonlítja, amelyen az állam a tetőzet, a nép a falazat (22. lap). Állam és nép között érvényesül az elit, amely fontos, sőt alapvető társadalmi kapocs a nép és állam között. Ezt a liberális éra nem látta; politikai gondolkodása sablonra járt; szerinte az állam «szuverén», tehát a «nép felett» van; az állam csak rendtartó és kormányzó hatalom: ő az intézményesített tekintély. S e korszakban az elit helyett egy hivatásos politikusokból álló és politikából élő szűkebb kör keletkezett, amely a nagy bajokat vagy sorskövetelményeket alig látta; mikor már látta (1918), későn volt: a monarchia összeomlott (25. lap).

Megállapítja azután, hogy az állam és nép között különböző távolság lehet, illetve annak, hogy mennyiben fedi az állam a népet, különböző mértéke van. Ezt szemlélteti is körök rajzával (27. lap). E szerint lehet, hogy az állam köre csak alig érinti a

nép körét. Ilyen az újkori abszolút állam, ahol ez utóbbi csak a diplomáciára, hadseregre és bürokráciára terjed ki (27. lap).

A második fokban az állam köre mindinkább fedi a nép körét s csupán keskeny karéj az, ami fedetlenül marad. Ez vindikálja a *népies* nemzeti állam eszméjét. Az állam egyre jobban belenyúl a nép életébe, egyre több közösségi feladat hárul rá (27. lap).

Ez áthárulási elmélet szerint azután a nép-nemzet életében egyre több lesz az olyan ügy, amelyet a közösség a maga spontán intézkedő és rendteremtő erejével elvégezni már nem tud és előtérbe jut a tömeges problémákat felvevő állam. Ezt körökkel úgy szemlélteti, hogy a népet jelző körsíkra az államot jelző hengert állítja fel, amely négy gyűrűből áll. Ezek jelzik 1. a művelődési, 2. a gazdasági, 3. a szociális és 4. a népegészségügyi politikát. Ez az átalakulás jelentkezik abban, hogy az állami rendtartó ügyintézés egyre inkább széleskörű, irányító «közszolgálattá» növekszik (27. lap).

A cikkírónak ezt a felfogását az állam s a nép viszonyáról hibásnak tartom s az nézetem szerint az állam fogalmának félre- ismerése.

Az állam nem áll a nép felett, a nép benne van az államban. Az állam a *népből áll*, éspedig még akkor is, ha a nép és nemzet fogalmát úgy kötjük össze, amint a cikkíró teszi. A nép az állam teste; az állam és népe között épúgy nem lehet semmiféle távolság, amint nincs az ember és teste között. A népen kívül azonban a monarchiákban az uralkodó is benne van az államban és annak feje.

Ha az állam és nép viszonyát építményhez hasonlítjuk, akkor az állam nem a tetőzet, hanem az egész épület és a nép nemcsak a falazatot képviseli, hanem az épület minden részét, tehát a tetőzetet is, amennyiben ezt nem hasonlítjuk az uralkodóhoz. Az uralkodó pedig még nem állam; nem volt az még XIV. Lajos idejében sem, dacára az ő közismert mondásának: «az állam én vagyok».

Az állam *állapot*; ezért «status». Állapota bizonyos emberösszességnek, ha úgy tetszik: tömegnek, amely bizonyos szervezettségben, kötöttségben, alárendeltségben él. Ez az ember-tömeg a nép. Ami felette van ez állapot mellett, az nem az állam,

hanem annak hatalmi szervezete. Ez a hatalmi szervezet állhat a korlátlan monarchiában a népen kívül álló, de az államba beletartozó uralkodóból és ennek kizárólagos vezetése és rendelkezése alatt álló, nagyrészt szintén a nép tagjai közül vett hivatalnoki karból és katonaságból. Ez a szervezet csakugyan a nép felett, illetve annak csak egy, bár nagy része felett áll s e körülmény azt a látszatot keltheti, mintha az állam állna a nép felett. De ez csak látszat, mert az uralkodó és hivatalnoki kara megkatonasága még nem az állam, hanem annak csak egyik része, s a másik része akkor is a nép abban az állapotban, hogy tagjai engedelmisségi viszonyban vannak az uralkodóval és annak különféle szerveivel.

A korlátolt monarchiában és a köztársaságban az állam hatalmi szervezetében a nép mint olyan, vagy annak egy része is helyt foglal, közvetve vagy közvetlenül és akkor ez a hatalmi szervezet áll a nép, illetve tagjai felett úgy, hogy a nép az önmagából alkotott szervezetnek önmaga engedelmeskedik. Itt tehát még a látszatja sem foroghat fenn annak, hogy az állam a nép felett áll. Ma pedig az abszolút monarchiák korán túl vagyunk. A mai diktatúrákban ugyan nem forma szerint, de lényegileg az egész államhatalom gyakorlása egy ember kezében van, épúgy, mint a korlátlan monarchiákban, de ezek az ú. n. vezérek maguk is tagjai a népnek s nem a népen kívül álló uralkodók s így e diktatúrákban sem az állam áll a nép felett, hanem annak csak az egy vezérből és az ő rendelkezése alatt működő tényezőkből álló hatalmi szervezete.

A cikkíró annak az iránynak a híve, amely az állam *tevékenységi körét* az önfenntartáson és védelmen, valamint az ú. n. jogalkotáson és jogfenntartáson kívül a gondozó, irányító, gazdálkodó tevékenységre is ki akarja terjeszteni; vagyis amint mondani szokás, az ú. n. pusztá «jogállam» helyébe a «kultúr-államot», vagy még inkább a «szociális», a népjóléti államot kívánja állítani. Ez ellen senki kifogást nem emelhet, ez ma kétségtelenül a fejlődés iránya s ezt a fejlődést most megállítani nem lehet.

Azonban *ez nem függ attól*, hogy az állam és nép viszonyát hogyan fogjuk fel és attól, hogy a nép az állami hatalom gyakorlásában mennyiben vesz vagy nem vesz részt. De nem függ attól

sem, hogy milyen az állam és nemzet viszonya (a «nemzetet» úgy értve, amint fentebb jelzem). A XVIII. század felvilágosult abszolútizmusa, amelyben Dékány szerint az állam legkevésbé fedte a népet, a nép egyéni érdekeit figyelembe vevő, előmozdító ú. n. atyáskodó kormányzatot, tehát azt, amit cikkíró az új államtól kíván, nagy mértékben gyakorolta és ha kezünkbe vesszük Sonnenfels Józsefnek, emez irány egyik főteoretikusának a Rendészetről 1796-ban írt munkáját (Grundzüge der Polizey, Handlung und Finanz), láthatjuk, hogy mi mindenre terjesztették ki, vagy kívánták kiterjeszteni akkor az állami tevékenységi kört. E munka többek között foglalkozik p. o. a következő kérdésekkel: milyen állami eszközökkel kell megakadályozni egyesek *túlságos meggazdagodását* (181—188. lap); hogyan kell előmozdítani a *közegészségügyet* (250—257. lap és 292—350. lap); miként lehet létesíteni *ellátatlan özvegyek*, másrészt *cselédek* számára *özvegyeségi és cselédpénztárakat* (355—366. lap), hogyan kell az *élelmicikkek hiányán* segíteni, milyen intézkedésekkel lehet *áraik alakulását irányítani* (366—400. lap) stb. stb. Mind olyan kérdések, amelyek a mai népjóléti politikának is fontos kérdései. Népet gondozó, irányító tevékenységet tehát az állam akkor is fejtett ki. Hogy abban az időben és azok között a viszonyok közt ez másként és más mértékben történt mint most, az természetes.

Másrészt pedig azt látjuk, hogy a XIX. században, amikor mindenütt az ú. n. alkotmányos, vagyis a népi részvétel alapján működő uralom érvényesül, akkor az államnak a magánéletbe beavatkozó, azt *irányító tevékenysége* szűkebb térre szorult; de ennek oka nem a nép nagy rétegének jóléte iránti érzéketlenség vagy közönyösség volt, hanem az, hogy ama *beavatkozó tevékenység* helyébe léptetett szabadabb mozgásnak nagyobb értéket tulajdonítottak és abban a felfogásban voltak, hogy a szabadabb mozgás, a nem korlátolt, hanem a köz- és magánérdekeket jól felismerő egyéni kezdeményezés és egészséges szabad verseny segélyével a nép nagy rétegei önmaguk a saját jólétüket inkább elérhetik, mint az állami beavatkozással.

Ez volt a XIX. század szabadelvűségének és individualizmusának az alapja és nem az, hogy e felfogás a népet egyének összegének, alattvalók halmazának tekintette, amely felett az

állam mérhetetlen magasságban áll. Hogy ez a szabadelvűség azután nem mindenben vált be és csalódást okozott, az igaz, de hol van az az államkormányzati rendszer, amely mindenkor mindenben bevált, amelynek sohasem voltak kinövésai, túlzásai, elfajulásai és amely sohasem járt csalódással.

Amikor azután mind érezhetőbbé vált, hogy a nép nagy rétegei jólétének előmozdításához az eddigi út nem vezet el, akkor két irányban indult meg az ennek elérésére való törekvés. Az egyik szervezeti síkon kívánta a célt elérni, az által, hogy a népnek az államhatalomban való részvétele az addiginál nagyobb mértékűvé váljék. Ez volt a polgári radikalizmusnak és a szociáldemokráciának az útja. Ez utóbbi annyiban ment túl az előbbinek a törekvésein, amennyiben a magántulajdon elvén álló társadalmi rendet is át kívánta alakítani és ezáltal a kötöttség és kollektívizmus elvének alapjára helyezkedett, míg az előbbi maradt az egyéni szabadságnak kedvezőbb individualizmus álláspontján. De egyaránt mondhatjuk mind a kettőre, hogy a népi elv alapján állottak, azon, amely a nép érdekét népi befolyással kívánta kielégíteni.

Ez a *népi elv* a szociáldemokráciánál *nemzetközivé* vált, amely a népi érdeken *nemzetközi szervezetet* is szükségesnek nyilvánított és létesített («Világ proletárjai egyesüljetek» és az «Internationale»-k). Ebből is látszik, hogy a népi és nemzeti nem kapcsolatos fogalmak, mert ami népi, az lehet nemzetközi is s a *népi és nemzetközi nem zárja ki egymást*.

A népjólét előmozdítására törekvő másik irány az volt, amelyet közönségesen konzervatívnak neveznek; Ez a kötöttség és tekintély elvének az iránya s ennyiben megegyezik a szocializmussal. Ennek az iránynak egyik főképviselője, Bismarck adta ki a jelszót a szociális olajcseppről. A szociális olajcseppek azóta mindinkább szaporodtak és lassanként egész korszót töltöttek meg.

A konzervativizmus azonban nemcsak ebben nyilvánult, hanem — különösen nálunk — abban is, hogy a népi részvételnek az állami hatalomban való kiterjesztését ellenezte és megakadályozta és ezt főként nemzeti szempontból tette. Ebből meg az látszik, hogy a *népi és nemzeti* gondolat és cél *ellentétbe is kerülhetnek egymással*.

Ezek a különféle irányok hol párhuzamosan haladtak egymással, hol keresztezték egymást és az 1914—1918. évi háború kitörése után bekövetkezett a tekintély és kötöttség elvének érvényesülése és az ú. n. államszocializmus igen nagy foka, amely az egyéni magántulajdon elvének felfüggesztéséig is eljutott. Mindez azonban nem annyira a népi érdekek kielégítése végett, mint inkább a hadviselés, tehát «nemzeti» cél érdekében történt a népi rétegek megterhelésével és nekik nélkülözések okozásával, s ennyiben a népi és nemzeti érdekek ismét ellentétbe kerültek egymással.

A világháború végén természetesen bekövetkezett a visszahatás és a legyőzött hatalmaknál mindaz, amiért küzdöttek, külső és belső viszonylatban romba dőlt. Az összeomlás után megindult újraépítés alkalmából újabb visszahatás folytán a népi és nemzeti szempontok összekapcsolódtak, mind a kettő a tekintély és kötöttség elvének alapján, amely a háború idejéből fennmaradt és amely ilyképen szembefordult mindazzal, amit az előbbi korszak a szabadság elvének alapján megengedett és létesített.

Így állott elő az olasz fascizmus nem ugyan legyőzött, de a háború folytán legyengült államban és a németországi nemzeti szocializmus. Ez utóbbiban a szocializmus, amely *azelőtt nemzetközi volt, nemzetivé vált* s a nemzeti irányra egyúttal a faji bélyeget nyomta rá. És sajátságos, hogy mikor a jelenlegi német gondolkodásmód a nemzeti elvet népinek nevezi, az ezen az elven alapuló saját politikai irányát a «nemzeti» megnevezéssel jellemzi.

Ez az irányzat a nemzeti jellegnek jóformán legvégső következtetéseit is levonja. Az állami hatalom szervezetében azonban a népiség (a szó helyes értelmében felfogva) egészen háttérbe szorul mellette s csak formailag van meg, mert az állami hatalom gyakorlása lényegileg ugyanolyan, amilyen volt a felvilágosult korlátlan monarchiában, sőt a korlátlanságban még azon is tútesz. Ha tehát az állami hatalom gyakorlásának szervezetét azonosítanók az állammal, amint Dékány teszi, akkor ez az állam még annyira sem fedné a népet, amennyire az ő ábráinak I-je teszi.

Milyen volt a fejlődés minálunk? A nemzeti és népi eszme minálunk is összefogódzott s hozzákapcsolták a faji bélyeget is

a «keresztény» jelszó alatt. A hatalmi szervezet népibbé vált, mint volt azelőtt, de még mindig súlyt fektettek arra, hogy a vezetés bizonyos mértékig az «elit» kezében megmaradjon. A kiszélesített népi részvét azonban az államhatalom gyakorlásában nagyrészen nálunk is formasággá vált, mert részben a háború idejéből fennmaradt kivételes hatalom alapján, részben a törvényhozás részéről nyert újabb felhatalmazások alapján a kormányhatalom oly kiterjedtté vált, hogy abból már nem sok hiányzik ahhoz, hogy olyan korlátlan diktatúra legyen, amilyeneket a külföldön látunk.

Hogy már most azok a népjóléti célok, amelyeket ez az új fejlődés el akar érni, hogyan és mennyiben valósulnak meg, az nem függ a rendszertől és a szervezettől, hanem a bennük és szerintük működő emberektől, azok erő kifejtésétől, de sok tekintetben azoktól az egyéb viszonyoktól is, amelyek között működnek.

Hogy az államhatalmi szervezet működése ne lélektelen «bürokratikus» ügyintézés, hanem valóságos «közszolgálat» legyen, ez minden időknél a kívánalma és a liberális érában épp úgy, ha nem még inkább lehetséges, mint a legkötöttebb tekintélyi rendszer mellett; s hogy az-e vagy nem, az megint csak az emberektől és az őket átható szellemtől függ. E tekintetben is ugyanaz áll, mint amit a parlamenti kormányrendszerre kell megállapítani, hogy hiába van kimondva valahol ez a rendszer, ott, ahol a népben nincs meg a kellő szellem és érettség arra, hogy azt a köz érdekében helyesen gyakorolja, ott csődbe jut; ahol azonban megfelelően tudnak vele élni, ott virágozik és üdvös eredményeket hoz.

* * *

Az osztrák-magyar monarchia, vagy amint ő nevezi, a Habsburgállam sorsával és ennek okával szintén foglalkozik a cikkíró. E kérdések mindnyájunkat érdekelnek, mert belőlük sok tanulság vonható le.

Lássuk tehát, mik a nézetei e tekintetben.

A Monarchia, nézete szerint, jellemző példa arra, minő mértékben «épül rá» az állam a maga (helyi vagy) népi közösségére. Ez makacsul csak regionális közösségekre — tájakra és rajtuk élő egyes «alattvalókra» akart ráépülni egész a chlopy-i

hadparancsig (1903. szept.), amikor az állam — özönvízelőtti műszóval — még mindig «néptörzsek» felett vélt uralkodhatni, holott a magyar már 900 év előtt alig ismert törzset s nem fért már el a Habsburgok kedélyes regionalizmusának rendszerében, az összbirodalomban. Azonban az állam «ráépülésének» évszázados akadálya volt az, hogy az állam megszokta a felvilágosult abszolutista állam disztanciáit, magát messze a nép «fölé» helyezte s óvakodott egy káoszba-nyúlást kockáztató közelebbi kapcsolattól (23. lap).

Az a Habsburg-jellegű állam szerinte így minden «néptörzs» számára idegen volt, ami 1918-ban hirtelen lepleződött le. Lehet-e szociológiailag normális a 20. században *akkora hézag* állam és nép vagy nemzet között? Ezt a kérdést I. Ferenc József korában fel sem merték tenni a maga zordon súlyosságában (24. lap.)

E Habsburg-államban nemzeti elit nem volt és nem lehetett és ez nagy tragédia volt, mert ez lett volna az, amely legnagyobb felelősségérzettel eltéve az állam jövőjét, egyben pedig a nép sorsát intézhette volna (25. lap).

Ausztria olyan újkori abszolút állam volt, ahol a közölt ábrák szerint az állam köre csak alig fedi a nép körét. Az ilyen rendszer sokáig fenntarthatja magát, de ritkán erősödhetik meg s olykor hirtelen elárulja belső gyöngeségét. Ez történt Ausztriával 1859-től 1866-ig; s ekkor leszámolt önmagával (valószínűleg az 1867-i kiegyezést érti); maradt regionális konglomerátum, de a magyaroknak átengedett állam sem tudott nemzeti lenni; a lakosság fele nemzetiség volt. Ez is egyik oka, mért nem tudott az állam szorosabban a nemzetre, illetve a népre tapadni (25. lap).

1918-ban a nagy változás hirtelen csapott le. Egyszerre derült ki, hogy a nemzet évezredes misszióját: a Kárpát-medence kitöltését nem tudta elérni, a Habsburg-állam magyar részen is négyfelé szakadt (26. lap).

D.-nak e fejtegetéseiben, eltekintve azoktól is, amelyek az állam és nép közötti lehetetlen hézagra s a nép és nemzet fogalmainak azonosságára vonatkoznak, több téves ténymegállapítást találok és következtetéseivel sem lehet mindenben egyet-értenem.

Mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy azt a kérdést,

min alapult ez az alakulat, azzal a tétellel, hogy csak regionális közösségekre — tájakra és rajtuk élő egyes alattvalókra akart ráépülni, nézetem szerint nem lehet megoldani. Az egykori «Monarchia» két állama nem egyforma alapon alakult meg és állott fenn.

Magyarország a honfoglalással és azután nemzeti uralkodók vezetésével nemzeti, tehát népi alapon és nemzeti jelleggel alakult ki állammá épúgy, mint Nyugat-Európa főbb országai: Németország, Franciaország, Angolország; és fejlődött tovább s mint ilyen állott fenn egészen a szétdarabolásig. Amennyiben történelmének második felében az államot vezérlő uralkodója már nem állott nemzeti, tehát népi alapon, ezt az alapot mégsem vonhatta ki alóla, mert az állam testét képező nép felső rétegének ereje azt többé-kevésbé mindig meg bírta őrizni.

Ausztria állammá alakulása egészen más jellegű. Ausztria egy dinasztikus megosztásból keletkezett, de azután nemzeti alapon fennállott, hódítóvá lett állam közigazgatási kerületéből emelkedett fel az élénálló méltóságviselőnek örökösödésivé válása által magas rangot nyert, de állami szuverenitásra még nem jutott tartománya. E méltóságviselő most már mint tartományúr, vagyis magánjogi jellegű földesúr több más ily tartománynak hűbérként való fokozatos megszerzésével lassanként nagy hatalomra tett szert s ezt még növelte, hogy bár választás útján, de mégis állandóan elnyerte annak az államnak uralkodói méltóságát, a császárságot, amely a tartományait is magában foglalta. E császárság mellett azután Magyarország királyává való megválasztásával elnyerte a saját államán, Németországon kívül állott egy szuverén államnak uralkodói méltóságát is. A többszörös magánjogi jellegű tartományúri állás mellett tehát két szuverén államfői méltóságot is egyesített magában. A Németországhoz tartozó tartományai sem egyenként, sem együttesen akkor még nem voltak egységes szuverén államnak tekinthetők. De lényegileg megnyerték ezt az állást az 1648-i westfáliai békével, amióta a németországi állami kötelék ugyan formailag még fennállott, de tényleg nagyon gyengévé és jelentéktelenné vált.

Az ilykép dinasztiajának erejével és politikája folytán már majdnem szuverén állammá vált tartományösszesség egységes hatalmi szervezetét az uralkodók igyekeztek a magyar

államra is kiterjeszteni és, különösen akkor, mikor a királyi szék örökösödését Magyarország is elfogadta, Magyarországot ez egységes hatalmi szervezetbe bevonni és ezáltal Magyarországot is a többi tartományaik jogi állásába lesüllyeszteni. A magyar nemzet ennek a törekvésnek hol erélyesebben, hol gyengébben; hol nagyobb sikerrel, hol tökéletlenebbül mindig ellenállt és jogi önállóságát a bár csonka, de formailag mégis külön államhatalmi szervezete által mindig fenntartotta; s a magyar állam népe a külön magyar honfiúság által, aminek folytán Magyarországon a többi tartományok honosai idegenek voltak és viszont, jogilag mindig különálló közösség volt.

Az egységét a Magyarországra is kiterjedő alakulatnak ennél fogva csupán az uralkodó és az ő, az egész kapcsolatra kiterjedő hatalmi szervei képviselték, és pedig úgy, hogy ez az egységes uralkodó felvette Magyarországra vonatkozólag is az Ausztria császára címét.

Formailag önálló szuverén állammá Ausztria azonban csak a német birodalomnak 1806-ban történt felbomlásával vált.

Még ezt megelőzőleg az egységes hatalmi szervezettel bíró s máris Ausztria elnevezés alá foglalt alakulat a hódítás terére is rálépett s olyan területeket hódított és szerzett meg, amelyek mind Németországon, mind Magyarországon kívül feküdtek: az olaszországi, később el is vesztett birtokokat (Milánót, Nápolyt, Sardiniát, Siciliát, Parma és Piacenzát, Velencét), továbbá Galíciát, Bukovinát, Dalmáciát.

A jogilag egészen soha el nem ismert egységes hatalmi szervezet alól való kiválást Magyarország 1848-ban megkísérelte, de az akkor nem sikerülvén, azt csak 1867-ben érte el részben, amennyiben népe jogi képviselőtének az egész alakulat uralkodójával létrejött megegyezése alapján az uralkodó által addig fenntartott egységes hatalmi szervezet egy része egészen megszűnt ránézve, egy másik része pedig mint a magyar állam és a többi országok közös szervezete nyert rendezést és az ilykép szűkebbé vált Ausztria tulajdonkép csak ekkor és csak ezáltal, vagyis uralkodói ténykedéssel alakult meg mint külön állam.¹

¹ Részletesebben foglalkoztam ezzel a kialakulással az «Ország Útja» folyóirat 1939. évi május havi számában «Ausztria felbomlásának tanulságai» cím alatt megjelent cikkemben.

E vázlatból tehát kitűnik, hogy Magyarország nemzeti jelleggel népi alapon megalakult és fennállott állam volt; Ausztria, a szűkebb értelemben vett, dinasztikus alapon és erővel jött létre és ugyanily erő tartotta fenn. Ilyen dinasztikus erővel létrejött és fenntartott alakulat volt a két állam kapcsolata is, mert bár az uralkodó személyének egysége Magyarország rendi, tehát szintén bizonyos népi képviselőtének ténykedése által keletkezett, az államhatalmi szervezetre vonatkozó kapcsolat a népi hozzájárulás alapján csupán 1867-ben jött létre; addig az is szintén dinasztikus intézkedésen nyugodott.

Ami mármost a közös uralkodóval és részben közös államhatalmi szervezettel, de két néppel bíró és így két államból álló kapcsolatnak és államainak belső állagát illeti, meg kell állapítani, hogy mind a kettő nemzetileg heterogén volt. De a nemzeti heterogeneitás egészen más ok következménye volt Magyarországon, mint Ausztriában. Az eredetileg német nemzetiségű osztrák tartományok mellé oly tartományok kerültek dinasztikus ténykedés alapján, amelyek maguk is hódítás útján jutottak a német állam keretébe és eltérő nemzetiségűek voltak, ú. m. szlovének, olaszok, csehek, morvák. A nemzeti heterogeneitás növekedett újabb hódításokkal, s így kerültek oda lengyelek, rutének, románok, horvátok és szerbek. Mondhatjuk tehát, hogy Ausztria nemzeti heterogeneitása kizárólag terjeszkedő hódítás folytán állt elő.

Magyarországon a nemzeti heterogeneitás előidézésében a hódításnak csekély szerepe volt. Eltekintve a horvát-szlavónországi kapcsolattól, amelyet éppen a horvátok önkéntes csatlakozásnak minősítettek s nem hódításnak, a honfoglalás alkalmával itt talált idegen nemzetiségeknek valószínűleg nem nagyszámú maradványai csak kis százalékát tették a népének s a nemzetiségeknek legnagyobb része utólagos betelepítés, bevándorlás, beszivárgás eredménye. Kétségtelen, hogy más megítélés alá kell esnie az ily települések által előidézett nemzeti heterogeneitásnak, mint annak, amely hódító terjeszkedés folytán keletkezett.

Ha már most ennek dacára a nemzeti heterogeneitás a magyar állam belső szilárdságát gyengítette, másrészt Magyarország területének szinte páratlan földrajzi egysége és a rajta lakóknak ezáltal való egymásra uraltsága a szilárdságot viszont emelte.

Ausztria földrajzi egységgel egyáltalán nem bírt. Ellenkezőleg, területe a legnagyobb mértékben szétfolyt s olyan képet mutatott, mint valami polipnak a teste különféle irányban szét-nyúló karokkal.

A nemzeti alapon álló magyar államot természetes belső erők is tartották össze; az osztrák államnak belső természetes összetartó ereje alig volt; jóformán kizárólag a dinasztianak hagyományain és tekintélyén, valamint az ő rendelkezése alatti tényezőkből, különösen a katonaságból álló erőn nyugodott.

Ha már ilyen alapon állott fenn az osztrák állam, hasonlóan alapult az osztrák és magyar állam kapcsolata is. Belső erő nem működött az összetartásán; magyar részről külpolitikai és védelmi szempontok és célok vezették az állam népét, hogy é kapcsolatba belemenjen és ahhoz ragaszkodjék; osztrák részről, mondhatjuk, kizárólag a dinasztikus érdek követelte a fenn-tartását.

Nem lehet csodálkozni, hogy az olyan, minden belső összetartó erőt nélkülöző, de sok széthúzó erőt tartalmazó kapcsolat és állam, amilyen volt az osztrák-magyar monarchia és Ausztria, felbomlott akkor, mikor azok az erők, amelyek fenntartották, meggyengültek, azok az erők pedig, amelyek széthúzták, még jobban megerősödtek. Az 1914—1918. évi háború elvesztése folytán a dinasztikus erő és a szolgálatában álló katonai erő jóformán megsemmisült, a nemzetiségi elválási törekvések kívülről is tápot nyerve semmi akadályra sem találtak, mi természetesebb, minthogy e két alakulatnak fel kellett bomolnia.¹

Ámde, vethető fel a kérdés, a magyar állam, amelyben megvoltak a természetes összetartó erők, mért szakadt szét öt-, sőt hétfelé? Mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy a magyar állam tulajdonkép nem szakadt szét, hanem szétszakították. Megvoltak ugyan a magyar államban is a széthúzó erők, amelyek a szétszakítást előmozdították, de ezek talán mégsem lettek volna elegendők, hogy a szétszakítást előidézzék, ha az Ausztriával való kapcsolat folytán ezek is meg nem erősödtek volna. A nemzeti heterogenitást okozó körülmények közötti különb-

¹ L. erről bővebben szerzőnek: «Állami létünk és nemzeti önerőnk» c. munkáját. Szeged, 1929, Széphalom-könyvtár 13. sz.

ség elmosódott, nem lett elég tudatos, csupán a külső állapot hasonlóságának ténye volt szembetűnő és így könnyűvé vált a magyarországi nemzetiségek igényeit époly jogosultaknak feltüntetni, mint az ausztriaiakét. A földrajzi egység összetartó ereje könnyen lebecsülhető és kevésre értékelhető s azok az államhatalmi erők, amelyek ezt a szétszakítást megakadályozhatták volna, elsősorban a katonaság, a magyar nemzetnek nem állottak rendelkezésére.

Az osztrák-magyar monarchia mesterséges épületének, amely nagyrészt Magyarországra épült rá — és itt beszélhetünk ráépítésről —, az összeomlása így magával rántotta a magyar államnak épületét is.

Ami a tárgyalt cikk e kérdéssel kapcsolatos többi megállapításait illeti, azokra csak néhány megjegyzést kívánok tenni. Hogy II. József idejében és általában az újkori felvilágosult abszolutizmus idejében az állam hatalmi szervezete nem állott olyan messze a néptől, hogy annak érdekeivel nem törődött volna, azt már láttuk. Hogy a Habsburg-állam minden «néptörzs» számára idegen lett volna, de ez csak 1918-ban lepleződött le, azt nem lehet mondani, mert ha való is, hogy e «néptörzsek» legtöbbször idegenül állott vele szemben, ez régen tudott dolog volt s 1918-ban senkit sem lepett meg; az pedig mondható, hogy a 67-es kiegyezés óta az osztrák németek és magyarok számára csak részben volt idegen. Hogy a néptörzsek emez idegenségének zordon kérdését I. Ferenc József korában fel sem merték tenni, az sem mondható, mert ezt a kérdést I. Ferenc József uralkodásának jóformán egész ideje alatt állandóan feszegették.

Azt sem lehet továbbá állítani, hogy a Habsburg-államban nem volt nemzeti elit. Ellenkezőleg, nagyon is sok elit volt. Magyarországon a XIX. századra csak nem lehet azt mondani, hogy nem volt meg a nemzeti elitje, amely felelősségérzettel eltelve az állam jövőjét, illetőleg egyben a nép sorsát intézte volna. Hát a 40-es évek reformjait, a 67-es kiegyezés és az azutáni korszakot ki vezette, ha nem a felelősségérzettel eltelt nemzeti elit.

Ausztriában pedig volt német, cseh, lengyel, szlovén, olasz nemzeti elit, amelyek mind igyekeztek nemzetük érdekeit előmozdítani. A baj tehát nem az elit hiánya, hanem a sok elit céljai közösségének a hiánya volt, az, hogy a sokféle nemzeti elit

egymás ellen dolgozott és egymás eredményeit ellensúlyozta. Egymással legfeljebb akkor fogtak össze, mikor a magyar nemzeti elit működésének akartak gátat vetni.

Hogy a magyar nemzet a Kárpát-medence kitöltését nem tudta elérni, az sajnos igaz. De ez sem 1918-ban derült ki egyszerre, ezt is sokan már régen látták és aggódtak érte. Az oka pedig túlnyomó nagyrészt az volt, hogy a magyar nemzetnek erejét állami függetlenségének megóvására kellett elpazarolnia és hogy az e céllal ellenkező törekvést, t. i. e medencének *idegen* elemekkel való megtöltését éppen azon tényező részéről kellett tapasztalnia, amelynek az államhatalmi szervezet élén állva első-sorban lett volna hivatása a nemzet céljait előmozdítani.

Ez is az osztrák kapcsolatnak és az állami önállóság hiányának gyászos következménye és egyúttal bizonyítéka annak, micsoda visszás és káros állapot az, ha valamely államnak legfőbb hatalmi tényezője hosszú időn át idegen és nem az államalkotó és vezető nemzetnek vele együttérző és közös célra törő tagja.

Polner Ödön